

УДК 316.42

ГЛОБАЛЬНА СУЧАСНІСТЬ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ, КЛАСОВІ ПРОТИРІЧЧЯ І ПЕРСПЕКТИВИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Зінченко В.В. (м. Київ)

Анотації

Аналізуються соціальні системи як суб'єкти суспільного розвитку та історичного процесу, їхні рівні і форми. Розглядається вплив тенденцій глобалізації та інтернаціоналізації на сучасні суспільства.

The frames of society are analysed as subjects of community development and historical process, their levels and forms. Influence of tendencies of globalization and internationalization is examined on modern societies.

Ключові слова

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ, КАПІТАЛІЗМ, СУСПІЛЬНА ІСТОРІЯ, СОЦІАЛЬНИЙ ОРГАНІЗМ

Вступ

Довгий час в науковій літературі широко використовувався термін **«інтернаціоналізація»**. Говорили про інтернаціоналізацію економіки, суспільного і культурного життя тощо. Зараз усе частіше для характеристики процесів, що відбуваються у світі, починає вживатися слово **«глобалізація»**. Виникають і розробляються різного роду концепції глобалізації. За зміною термінів приховуються істотні зміни процесів, які відбуваються у масштабі земної кулі. Починаючи з XVI ст. йшов процес формування всесвітньої системи суспільних систем – соціоісторичних організмів – всесвітнього суспільно-історичного простору. Він й отримав назву «інтернаціоналізації». До початку XX ст. цей процес в основному завершився. У другій половині цього сторіччя розгорнувся новий процес – почалося перетворення всесвітньої системи соціоісторичних організмів на один світовий соціально-історичний організм. Саме для його позначення і виник термін «глобалізація». Глобалізація припускає зрощення економік усіх країн в одну єдину економічну систему з перспективою подібної політичної та ідеологічної уніфікації й можливої (хоча й не завжди бажаної), культурно-духовної стандартизації. Величезну роль грають у цьому транснаціональні корпорації (ТНК). Глобалізація перш за все виявляється у вільному, нічим не обмеженому переміщенні ідей, капіталу, товарів і грошей з країни в країну. Найбільше просування відбулося у сфері фінансів: вже зараз виникла і набула гігантського впливу на все економічне життя світу глобальна фінансова система.

Ф. Фукуяма у своїй гучній статті «Кінець історії?» (1989), а потім у книзі «Кінець історії та остання людина» (1992) писав про наставшу у світі незаперечну перемогу ідей економічного і політичного лібералізму. А оскільки, на його думку, світ ідей визначає і створює матеріальний світ, то це означає прийдешню у самому недалекому майбутньому повну перемогу капіталізму на усій земній кулі. Капіталізм є найвищим досягненням людства, далі за яке воно піти не може і не піде. Тому з переможним пануванням капіталізму у всьому світі приїде кінець людської історії. «Тріумф Заходу, західної ідеї, – пише він, – очевидний перш за все тому, що у лібералізму не залишилося ніяких життєздатних альтернатив... Те, чому ми, ймовірно, свідки, – не просто кінець холодної війни або чергового періоду післявоєнної історії, але кінець історії як такої, завершення ідеологічної еволюції людства і універсалізації західної ліберальної демократії як остаточної форми правління» [11, с.290-291]. Як обмовляється Ф. Фукуяма, це не означає, що надалі взагалі не відбудуватиметься ніяких подій. Адже від перемоги лібералізму у сфері ідей до його перемоги у реальному світі ще далеко. Світ у цей перехідний час буде розділений на дві частини: одна належатиме вже до постісторії, а інша поки що ще до історії. Тому будуть конфлікти в ще існуючій історичній частині світу, а також між постісторичною та історичною його частинами. Але все це дрібниці. Для серйозного конфлікту потрібні крупні держави, що все ще знаходяться в межах історії; а вони-то якраз і йдуть з історичної сцени. «Кінець історії, – робить висновок автор, – сумний. Боротьба за визнання, готовність ризикувати життям заради суто абстрактної ідеї, ідеологічна боротьба, що вимагає відваги, уяви та ідеалізму, – замість усього цього – економічний розрахунок, нескінченні технічні проблеми, турбота про екологію і задоволення витончених запитів споживача. У постісторичний період немає ні мистецтва, ні філософії; є лише музей людської історії, що ретельно оберігається» [11, с.310]. У цілому настає царство загальної міщанської радості і вічної нудьги. Як запевняє автор, він не перший, хто проголосив прийдешній кінець історії. Колись, мовляв, завзятим пропагандистом цієї ідеї був К. Маркс. Але тільки останній вважав, що кінець історії настане з пришествям комунізму, який вирішить усі протиріччя. Тут у Фукуяма відбувається те ж саме, що можна спостерігати у нього у випадку з посиленнями на ідеї М. Вебера. Про останнього він знав з чуток. Такий же характер його знайомства і з К. Марксом. Основоположник марксизму ніколи не вважав і не писав, що з перемогою комунізму настане кінець людської історії. Навпаки, К. Маркс стверджував, що з цієї миті тільки і почнеться справжня історія людства. Все, що було до цього, – це лише передісторія людського суспільства.[6,с.7-8]. Доречі, Ф. Фукуяма не перший, хто приписав К. Марксу ідею кінця історії. До

нього з подібного ж роду твердженням виступали Л. фон Мізес [8, с. 264] і К. Поппер [10, с.481].

Але хоча посилання на К. Маркса невірне, автор дійсно не оригінальний. Ідея кінця історії обґрунтовувалася свого часу Г.В.Ф. Гегелем, а у ХХ ст. – шанувальником великого німецького філософа російським емігрантом О. В. Кожевниковим, що відомий як Кожев (1902-1968) у цілому ряді робіт, зокрема у книзі «Вступ у читання Гегеля», «Ідея смерті в філософії Гегеля» [3]. «Насправді, – писав А. Кожев, – кінець людського Часу або Історії, тобто остаточне знищення власне Людини або вільного та історичного Індивіда означає просто припинення Дії у найсильнішому сенсі цього слова. Що практично означає наступне: зникнення кривавих революцій і воєн. А також і зникнення Філософії: раз Людина по суті своїй більше не змінюється, то немає більше підстав і для того, щоб змінювати (істинні) принципи, що знаходяться в основі пізнання Світу і Я» [1, с.31]. Але всупереч і А. Кожеву, і особливо Ф. Фукуямі є усі підстави вважати, що людство в кінці ХХ- на початку ХХІ ст. вступило у період найбільших потрясінь, які і визначають його майбутнє. Ще на початку ХХ ст. визначний італійський економіст Вільфредо Парето (1848-1923) звернув увагу на те, що *обсяги фінансових угод набагато випереджають число реальних товарних операцій*. До теперішнього часу розрив між фінансовими і товарними ринками настільки посилюється, що перші втратили безпосередній зв'язок з другими. Відомий російський економіст академік Д. С. Львов порівнює сучасну світову фінансову систему з перевернутою пірамідою. Нижня її основа – фінанси, обслуговуючі реальний сектор або потік товарних благ. На їхню частку припадає не більше 10-12% від загального обороту світових фінансових ресурсів. Решта усього грошового капіталу знаходиться у вільному плаванні, не має реального матеріального накопичення. «Це ринок, – пише Д.С. Львов, – де гроші роблять гроші, тобто ринок гравців в рулетку» [4, с.14]. Об'єм операцій зі спекулятивним (фіктивним) капіталом на світовому фінансовому ринку, у десятки раз перевищує об'єм операцій по обслуговуванню сфери виробництва і безперервно зростає. Якщо об'єм валютних операцій в глобальній фінансовій системі за один день у 1997 р. складав суму у 600 млрд доларів, в 1998 р. – 800 млрд, в 2003 р. - 1 трлн, то в 2006 і 2007 рр. по 1,25 трлн. У 2008 р. він перевищив рівень у 1,5 трлн доларів [12, с.10]. Таким чином, оборот засобів в глобальній фінансовій системі за один тільки тиждень рівний річному валовому продукту США, а за час трохи менше місяця – всьому світовому валовому продукту [2, с.9].

«У блискавичних переміщеннях цих гігантських фінансових ресурсів, – пише відомий російський фінансовий експерт Л. М. Макаревич, – беруть участь щодня тисячі транснаціональних і національних банків, корпорацій, фінансових і брокерських компаній, інвестиційних інститутів, пенсійних, пайових і хедж-фондів... Вони

озброєні новітніми технічними засобами, фінансовими технологіями і продуктами, для яких не існує державних кордонів» [5,с.3]. Саме цей спекулятивний капітал (а головну роль у ньому грає американський) визначає зараз динаміку світової економіки. Його «таранна» сила величезна. У будь-який момент фінансовий шквал може обрушитися на економіку будь-якої слабкої країни, включеної у цю глобальну систему, і привести її до катастрофи. Світова фінансова система перетворилася, по суті, у глобальний спекулятивний конгломерат, що функціонує не на користь розвитку національних економік, зростання промислового виробництва і рівня життя людей, а на користь зміцнення позицій країн золотого мільярда. «Це ракова пухлина на живій тканині світової економіки. Масштаби її постійно розростаються. Метастази пронизують фінансові системи усе більшого числа країн. Небезпека розростання цієї фінансової чуми ХХ ст. стає все більш очевидною. Якщо її не зупинити, то, як передбачають прогресивні мислителі сучасності, вона може вибухнути у глобальну світову кризу ХХІ століття» [4,с.15]. Світовий капіталістичний ринок, який існував вже давно, був системою національних (соціорних) капіталістичних ринків. Суб'єктами цього ринку, що діють, були національні підприємства і корпорації. Виникаючий глобальний ринок є нероздільним єдиним цілим, яке надбудовується над національними ринками, втягує їх у себе і поглинає. Його діючими суб'єктами у першу чергу є ТНК і різного роду транснаціональні ж фінансові утворення. Якщо національні ринки грошей і товарів до початку процесу глобалізації певною мірою контролювалися і регулювалися урядами, то глобальна економічна система не контролюється і не регулюється ніким. У ній панує анархія, що надає можливість найбільшим фінансовим ділкам і господарям транснаціональних корпорацій не тільки діяти без будь-яких обмежень і перешкод, але і нав'язувати свою волю керівникам держав. Глобальний ринок крок за кроком почав підминати під себе уряди країн, залучених у нього. Глобалізація неминуче веде до применшення, а потім і до втрати спочатку економічного, а потім і політичного суверенітету залучених у цей процес держав. Як сказав на Всесвітньому економічному форумі у Давосі в лютому 1996 р. глава Бундесбанку Ганс Тітмайер, проблема зараз полягає лише в тому, що «політики в більшості своїй все ще не розуміють, до якого ступеня вони вже знаходяться під контролем грошових ринків і навіть управляються ними» [7,с.91]. Формування глобальної економіки – основа формування всесвітнього соціоісторичного організму. Соціоісторичний організм є окремим конкретним суспільством, яке є відносно самостійною одиницею історичного розвитку. Кожен соціально-історичний організм локалізований у часі і просторі. Він займає певну територію. Він обов'язково колись виник, багато народжених свого часу

соціоісторичних організмів давно вже зникли, пішли з історичної сцени. Кожен соціально-історичний організм складають люди, підпорядковані одній публічній владі. Межі соціально-історичного організму є межами публічної влади. У застосуванні до класового суспільства соціорні межі, як правило, співпадають з державними кордонами. Декілька регіональних систем соціоісторичних організмів можуть у свою чергу утворювати соціорну систему вищого порядку (соціорну надсистему). Не виключене існування і ще ширших об'єднань. І кожна з соціорних систем будь-якого ієрархічного рівня теж є суб'єктом історичного процесу. Первинні суб'єкти історичного процесу – це соціоісторичні організми, вторинні, – їхні системи, третинний суб'єкт – людське суспільство в цілому, тобто усі минулі та існуючі соціально-історичні організми разом узяті.

Однак цей формований на наших очах всесвітній соціоісторичний організм (принаймні зараз і в осяжному майбутньому) не є соціально-історичним організмом в абсолютно точному сенсі цього терміну. Його виникнення не є зникненням раніше існуючих окремих конкретних суспільств. Вони зберігаються, але при цьому стають частинами всесвітнього соціоісторичного організму. Тому останній швидше за все повинен бути названий не стільки організмом, скільки соціоісторичним надорганізмом (суперорганізмом). Щоб ця думка стала яснішою, вдамося до аналогії. У тваринному світі існують такі своєрідні угруповання біологічних особин, як рої бджіл, мурашники, термітники. І зоологи давно вже прийшли до висновку, що тут ми маємо справу не із звичайними об'єднаннями зоологічних організмів, якими є, наприклад, групи мавп, зграї вовків тощо, а з особливими біологічними організмами. Оскільки ці організми самі складаються з біологічних організмів, то їх стали характеризувати як біологічні надорганізми (суперорганізми). Якщо у тваринному світі виникли біологічні надорганізми, що складаються із звичайних зоологічних організмів, то у світі людей зараз йде процес становлення соціально-історичного організму, що складається із звичайних соціоісторичних організмів. Істотною перешкодою для формування всесвітнього надсоціору було буття у світі двох світових суспільних систем – *капіталістичної* і *неополітарної* (СССР та його сателіти). Політарний спосіб виробництва, передбачав виникнення загальнокласової приватної власності, що виступала у формі державної, і відповідно перетворення основного складу державного апарату на пануючий експлуататорський клас. Це політосистема монополістичного об'єднання, до складу якого входили б всі представники пануючого класу і яке співпадало б, якщо не і усім державним апаратом, то, принаймні, з його верхівкою. Політаризм у всіх його різновидах припускає верховну власність політаристів на особистості решти усіх інших членів суспільства. Логічним завершенням розвитку соціуму у цьому напрямі була поява

індустрополітарного суспільства – неополітарної системи. «Третій світ» загалом і в цілому був частиною світової капіталістичної економіки, провідну роль в якій грав «перший світ». «Другий світ» був цілком самостійною економічною системою. І наявність цієї автономної системи перешкоджала глобалізації і в тому відношенні, що дозволяла певній частині країн «третього світу», утримуватися від повного включення до складу виникаючого в межах капіталістичної міжнародної системи надсоціора. З крахом неополітарної світової системи головна перешкода на шляху глобалізації зникла. Майже у всі неополітарні соціоісторичні організми почали проникати капіталістичні виробничі відносини і більшість з них почало інтегруватися в світову капіталістичну економіку.

Аналогія між біологічними надорганізмами і соціоісторичним суперорганізмом не вичерпується вказаним вище. Усі біологічні надорганізми мають ієрархічну структуру. Всередині їх окремі особини або групи особин, спеціалізовані на виконання тих або інших окремих функцій, грають роль тих або інших органів суперорганізму. У бджолиному рої виділяються матка, трутні, робочі бджоли. Ще більше спеціалізованих груп особин існує в мурашниках. Ієрархія існує і всередині світового соціоісторичного суперорганізму. У ХІХ-на початку ХХ ст. відбувся розподіл усього світового суспільно-історичного простору, а у другій третині ХХ ст. міжнародної капіталістичної системи на дві основні частини: *центр* і *периферію*. У центрі існував *ортокапіталізм*, на периферії – периферійний, залежний капіталізм, або *паракапіталізм*. Ортокапіталізм – перший в історії людства заснований на експлуатації людини людиною суспільний устрій, який на певному етапі свого розвитку, а саме на стадії «пізнього капіталізму» (термін Ю.Габермаса, Е.Манделя) другої половини ХХ ст., забезпечив достатньо високий життєвий рівень для людей, що не належать до пануючого класу, включаючи значну частину (навіть більшість) членів експлуатованого класу. Такого в історії цивілізованого суспільства раніше ніколи не було. Пізній капіталізм характеризується виникненням і розвитком «держави загального добробуту» (перші десятиліття другої половини ХХ ст.); переходить в сучасний період у стадію пізнішого, або глобального, капіталізму, за якого поновлюється абсолютне зубожіння і йде демонтаж «держави загального добробуту» (останні десятиліття ХХ ст. і початок ХХІ ст.). Ортокапіталістичний центр експлуатував і продовжує експлуатувати паракапіталістичну периферію. З цим і пов'язана дана Г. Мюрдалем характеристика цих двох основних частин міжнародної капіталістичної системи як класів: «У своїй основі різниця між країнами має риси подібності з різницею між класами в межах нації до того, як почалося їхнє швидке розмивання у зв'язку з процесом національної інтеграції у наших сучасних державах добробуту. По суті, враховуючи рівень

життя людей в цих країнах, є можливим сказати, що термін "пролетаріат" був би більш застосовним за такого порівняння у міжнародному масштабі» [9,с.479]. Світовий суперорганізм формується на ґрунті існуючих соціоісторичних організмів, які зараз можна розподілити на чотири групи. Перша група – світова ортокапіталістична система. Друга – стара залежна периферія. Третя – соціоісторичні організми, що раніше входили в неополітарну систему, а зараз вступили на шлях капіталізму. Усі вони знаходяться у різній мірі залежності від центру і у всіх них формується периферійний капіталізм. Це – нова залежна периферія. Разом друга і третя групи утворюють залежну периферію нової епохи. Четверта група – країни, що зберегли свою незалежність від центру. У неї входять декілька соціоісторичних організмів, ті, які раніше прямо або опосередковано входили до неополітарної системи (Китай, В'єтнам, Куба, Білорусія, до 2000 р. Югославія), і низку країн старої периферії, що розірвали ланцюги залежності від центру (Венесуела, Іран). Це – незалежна периферія. Соціори першої, другої і третьої груп інтегруються у світовий суперорганізм; але в абсолютно різній якості. Ортокапіталістичний центр завжди експлуатував і зараз продовжує експлуатувати значно розширену за рахунок неополітарної світової системи паракпіталістичну периферію. І коли почав формуватися світовий надорганізм, ортокапіталістичний центр і паракпіталістична периферія почали ставати суспільними класами, але такими, які на відміну від звичайних класів безпосередньо складаються не з людських істот, а з соціоісторичних організмів. Такого роду соціальні класи можна було б назвати глобальними класами.

Перспективи подальших досліджень

Таким чином, виникнення світового соціоісторичного надорганізму є становленням глобального класового суспільства. Але там, де існують класи і класове суспільство, з неминучістю повинна початися і класова боротьба. І глобальна класова боротьба вже йде, причому в найрізноманітніших формах. Історія сучасної суспільної епохи світу набуває рис глобальної класової боротьби.

Джерела

1. Декомб В. Современная французская философия. – М.: Весь мир, 2000.- 344 с.
2. Долгов С.И. Глобализация экономики: новое слово или новое явление? – М.: "Изд-во "Экономика", 1998. – 215 с.
3. Кожев А. Идея смерти в философии Гегеля. – М.: Издательство "Логос"; 1998.– 208 с.
4. Львов Д. Предисловие к русскому изданию // Мартин Г.-П. Шуман Х. Западная глобализации: атака на процветание и демократию. – М.: Издательский дом «Альпина», 2001. -335с.

5. Макаревич Л. Спекулятивный капитал берет на прицел российские стратегические позиции. - // «Финансовые известия», №23(473), 02.04.1998. с.3.

6. Маркс К. К критике политической экономии // К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Изд. 2-е. Т. 13.

7. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западня глобалізації. Атака на процвітання і демократію. -М.: Издательский дом «Альпина», 2001. - 335с.

8. Мизес Л. фон. Теория и история: Интерпретация социально-экономической эволюции. -М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. - 295 с.

9. Мюрдаль Гуннар К. Мировая экономика. Проблемы и перспективы. – М.: Иностранная литература, 1958. – 555 с.

10. Поппер К. Открытое общество и его враги. - Т.2. Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы. – М.:Феникс, 1992. – 528с.

11. Фукуяма Ф. Конец истории? // Философия истории. Антология. М., 1995. – С.290-310.

12. Henwood D. Wall Street. How It Works and for Whom.- . London and New York: Verso, 2009. - 372 p.

Стаття надійшла 19.02.10 р.